

Pravni život

časopis za pravnu teoriju i praksu

Pravda i postojeće pravo

SUD I PRAVO

I tom

BROJ 9 BEOGRAD 1995

PRIGOVOR SAVESTI I UPRAVNI POSTUPAK

I.

Prigovor savesti je nova institucija međunarodnog prava i nacionalnih konstitucionalnih i administrativnih zakonodavstava. Za razliku od ranijih razdoblja, danas se prigovor savesti više ne smatra isključivo versko pravo,¹ već fundamentalno ljudsko pravo.²

Ovo je i formalno potvrđeno u dokumentima niza međunarodnih organizacija, između ostalog, i važećim dokumentima Ujedinjenih nacija.

Tako, prema stavovima iznetim u dokumentima Komisije za ljudska prava Ujedinjenih nacija »... svako ima pravo da odbije vojnu obavezu u skladu sa priznatim pravom na slobodu misli, savesti i vere, u

Dr Stevam Lilić, profesor Pravnog fakulteta u Beogradu.

¹ Uporedi: *European Churches and Conscientious Objection to Military Service*, Proceeding, Loccum 1989.

² Uporedi: Sam Biesemans, *The Right to Conscientious Objection and The European Parliament*, EBCO, Bruxelles 1995.

smisu člana 18. Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima i članom 18. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima«.³

Ideološka osnova prigovora savesti leži u ideji odbijanja da se učestvuje u ubijanju drugih ljudi.⁴ Sadržinski posmatrano, pod prigovorom savesti u užem smislu (eng: *conscientious objection*, fran: *objection de conscience*) uobičajeno se podrazumeva odbijanje da se služi vojna obaveza.⁵

Međutim, postoje i drugi oblici prigovora savesti koji su manje poznati jer su u manjoj meri pravno regulisani.

Tako, u širem smislu, prigovor savesti obuhvata i situacije koje se, između ostalog, odnose i na lica koja rade u firmama koje proizvode ili vrše distribuciju proizvoda koji su namenjeni ratnim potrebama ili su štetni za životnu sredinu, kao i na lica koja odbijaju da plaćaju deo poreza koji je namenjen vojnom budžetu.⁶

Osim toga, prigovor savesti, po pravilu, podrazumeva i tzv. civilno služenje vojnog roka, odnosno mogućnost da ukoliko dođe do oružanih sukoba, izvršavanje vojne obaveze bude bez nošenja ili korišćenja oružja.

II.

Kao pravni institut, smatra se da prigovor savesti ima svoje začetke početkom 20. veka, a da se u fundamentalno ljudsko pravo razvija posle Drugog svetskog rata.

³ United Nations Economic and Social Council, Commission on Human Rights, 51st. Session, March 1995.

⁴ Uporedi: *The Right to Refuse to Kill*, Commission for Human Rights, United Nations, 49th. Session, 4. December 1992, E/CN.4/1993/68.

⁵ Sam Biesemans, *The Right to Conscientious Objection and The European Parliament*, EBCO, Bruxelles, 1995, str. 6.

⁶ *Ibidem*.

Prva evropska institucija koja je u vezi sa prigovorom savesti zauzela artikulisan i konretan politički i pravni stav bio je Savet Evrope. Tako su u Rezoluciji Parlamentarne skupštine Evropskog saveta br. 337 usvojene 1967. godine definisani domašaji i određeni osnovni principi pravnog regulisanja prigovora savesti.

Prema ovoj Rezoluciji, licima koja podležu vojnoj obavezi i koja iz razloga savesti ili dubokog uverenja koja proističu iz verskih, etičkih, moralnih, humanitarnih, filozofskih ili sličnih motiva, odbiju da vrše oružanu službu, priznaje se lično pravo da budu oslobođeni od obaveze da takvu službu vrše.⁷

III.

Istorijski koreni današnjeg prigovora savesti, međutim, vezuju se za evropske verske zajednice, posebno protestantske pokrete u Holandiji i Engleskoj XVI i XVII veka.

Prema najnovijim studijama iz ove oblasti, zemlje sa protestantskom verskom tradijijom (sa izuzetkom Švajcarske), bile su prve koje su pravno regulisale prigovor savesti.

Tako su još 1549. i 1580. godine u Holandiji doneti zakoni koji su, po osnovu verskih obedenja, predviđali mogućnost oslobađanja od vršenje vojne obaveze, dok su 21. novembra 1660. godine Kvekeri javno saopštili engleskom kralju Čarlsu II da ne žele da, bilo u ime carstva Hristovog, niti u ime ovozemaljskog kraljevstva, učestvuju u ratnim i drugim oružanim sukobima. Čak je i Naoleon odobrio izuzeće od vojne službe protestantskim anabaptistima.⁸

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

U zemljama sa rimokatoličkom i pravoslavnom verskom tradicijom, međutim, prigovor savesti prihvaćen je znatno kasnije.

Usled ovih okolnosti, prve evropske zemlje koje su pravno regulisale prigovor savesti bile su nordijske zemlje protestantske tradicije, posebno, Norveška (1900), Danska (1917) i Švedska (1920), kao i Velika Britanija (1916) i Holandija (1922). Sa druge strane, evropske zemlje rimokatoličke tradicije, posebno, Francuska (1963), Belgija (1964), Italija (1972), Portugalija (1976) i Španija (1978), pravno regulišu prigovor savesti više od pola veka kasnije.

IV.

Za vreme komunističkih režima u zemljama centralne i istočne Evrope prigovor savesti pravno nije bio dopušten.

Neuvažavanje prigovora savesti u ovim zemljama tumači se okolnostima da su individualna ljudska prava i ideje o slobodnom izboru građana bile inkompatibilne sa zvaničnim ideološkim doktrinama ovog tipa totalitarnih država. Ipak, postojala su dva izuzetka.

Tako, jednim ukazom Sovjeta narodnih deputata (koji je 1919. godine potpisao Lenjin), bio je predviđen prigovor savesti po osnovu verskih motiva, ali je počev od 1929–30. godine i za vreme Staljinove vladavine prestala njegova primena.

U drugom slučaju, suprotno uobičajenom stavu komunističkih zemalja, jednim ukazom iz septembra 1964. godine u bivšoj Demokratskoj Republici Nemačkoj, i pored jakog sovjetskog uticaja, uvedena je mogućnost civilnog služenja vojnog roka (najverovatnije pod uticajem protestantke verske zajednice).⁹

⁹ *Ibidem.*

U najnovije vreme, pitanje prigovara savesti, posebno sa pravnog i etičkog stanovišta, postalo je aktuelno u vezi sa sukobima u bivšoj Jugoslaviji.

Prema podacima pojedinih međunarodnih nevladinih organizacija, od početka neprijateljstva u bivšoj Jugoslaviji, najmanje 200.000 hiljada vojnih obveznika sa svih zaraćenih strana odbilo je da učestvuje u sukobima i potražilo utočište u zemlja Evrope.¹⁰

V.

Bivša jugoslovenska država (1945–1991), iako potpisnica brojnih međunarodnih deklaracija i konvencija o ljudskim pravima, u svom pravu i praksi nije priznavala ni poznavala prigovor savesti. Prema ranije važećem jugoslovenskom zakonodavstvu, svako odbijanje prijema i upotrebe oružja, kao i izbegavanje vojne službe bilo je podvrgnuto strogim krivičnim sankcijama.

U tom smislu je, između ostalog, u Krivičnom zakonu iz 1976. godine (sa bojnim kasnijim izmenama i dopunama) bila predviđena posebna glava koja je izričito predviđala tzv. krivična dela protiv oružanih snaga, od kojih su najkarakterističnija dva: krivično delo »odbijanje primanja i upotrebe oružja« za koje je bila predviđena kazna zatvora (čl. 202 KZ) i krivično delo »neodazivanje pozivu i izbegavanje vojne službe« za koje je bila predviđena novčana kazna i kazna zatvora (čl. 214).

Ova krivična dela mogla su dobiti posebno kvalifikovan oblik za vreme ratnog stanja ili u slučaju neposredne ratne opasnosti (kazna zatvora i do deset godina).

¹⁰ Cecilia de Rosa: *Conscientious Objectors, Draft Evaders and Deserters from Former Yugoslavia: An Undefined Status*, European Bureau for Conscientious Objection, Bruxelles, 1995, str. 4.

Usled ovih okolnosti, posebno pošto prema važećim zakonima tadašnje jugoslovenske države, prigovor savesti nije bio priznat ni iz verskih razloga, pripadnici pojedinih verskih sekti u Jugoslaviji (npr. jehovini svedoci i nazareni), često su, zbog odbijanja da nose oružje i da služe vojni rok, bili kažnjavani zatvorom.

Čak se dešavalo da isto lice i više puta bude krivično gonjeno i kažnjeno za isto krivično delo (npr. zbog odbijanja prijema i nošenja oružja), što je rezultiralo i višegodišnjim kaznama zatvora.

Prema jednom izveštaju koji je Savezna vlada u ime Savezne Republike Jugoslavije (novembar 1992) pripremila za Komisiju za ljudska prava Ujedinjenih nacija, uvrđeno je da su jugoslovenski vojni sudovi u prethodnom trogodišnjem periodu imali 19 slučajeva odbijanja nošenja oružja i služenja vojnog roka i da su doneli sledeće presude: dva lica osuđena na pet meseci zatvora, jedno na šest meseci, jedno na deset meseci, jedno na jednu godinu zatvora, dva na dve godine zatvora, a dvanaest lica su uslovno osuđena.

VI.

Pod uticajem (i pritiskom) novih ideja o ljudskim pravima, a i u skladu sa obavezama preuzetih iz međunarodnih dokumenata koji proklamuju slobodu savesti, mnoge države, između ostalih, i Savezna Republika Jugoslavija, priznale su prigovor savesti i u svoje ustave i zakonodavstva uvele ovaj institut.

Međutim, u nekim situacijama (kao što je to, recimo, slučaj sa zakonodavstvom sadašnje savezne države), ustavom proklamovano pravo na prigovor savesti praktično je dovedeno u pitanje, pre svega, zbog načina na koji je regulisana administrativna procedura u vezi sa njegovim ostvarivanjem u konkretnim slučajju.

U Saveznoj Republici Jugoslaviji, prigovor savesti kao pravna kategorija uveden je Ustavom koji je stupio na snagu 27. aprila 1992. godine.

Prema odredbi člana 137. saveznog Ustava: »Građaninu koji zbog verskih ili drugih razloga savesti ne želi da ispuni vojnu obavezu pod oružjem, omogućiće se da vojnu obavezu u Vojsci Jugoslavije ispuni bez oružja ili u civilnoj službi, u skladu sa saveznim zakonom.«

Pravna analiza ove ustavne odredbe ukazuje na sledeće. Prema stavu 1. člana 137. Ustava, predviđene su dva vrste razloga za uvažavanje privogora savesti u našem pravu: a) verski razlozi i b) drugi razlozi savesti.

Polazeći od toga, može se zaključiti da na normativnom nivou savezni Ustav poznaje i priznaje prigovor savesti ne samo kao versko pravo i slobodu, već i kao osnovno ljudsko pravo.

Prema stavu 2. člana 137. Ustava, pitanja u vezi sa prigovorom savesti, posebno ona koja se odnose na postupak ostvarivanja ovog prava, imaju se regulisati odgovarajućim saveznim zakonom.

U tom kontekstu, značajne su još i odredbe članova 10. i 16. Ustava, prema kojima Savezna Republika Jugoslavija priznaje i jamči slobode i prava čoveka i građanina koji priznaje međunarodno pravo, odnosno da Savezna Republika Jugoslavija priznaje i obećava da će u dobroj veri ispunjavati međunarodno preuzete obaveze, kao i opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava koja čine sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka.

VII.

Savezni zakon na koji upućuje savezni Ustav u vezi sa prigovorom savesti je Zakon o Vojsci Jugoslavije koji je, zbog proceduralnih razloga,

prvo bio privremeno usvojen u oktobru 1993, a punovažno stupio na snagu tek u maju 1994. godine.

Ovim Zakonom, između ostalog, predviđeno je da: vojna obaveza obuhvata regrutnu obavezu, obavezu služenja vojnog roka i obavezé lica u rezervnom sastavu (čl. 282); vojnoj obavezi podležu jugoslovnski državljani (čl. 14), kao i da a žene ne podležu regrutnoj obavezi niti obavezi služenja vojnog roka (čl. 283).

Institut prigovora savesti, u smislu odredbe stava 2. člana 137. Ustava, konkretnije je regulisan odredbama članova 296. do 300. sa-veznog Zakona o Vojsci Jugoslavije.

Prema odredbi člana 296. Zakona o Vojsci Jugoslavije, obaveza služenja vojnog roka traje 12 meseci (čl. 296. st. 1). Regrutu koji zbog verskih ili drugih razloga savesti ne želi da služi vojni rok pod oružjem ili želi da služi u civilnoj službi, vojni rok traje 24 meseca (čl. 296. st. 2). Regrut koji se pozvao na prigovor savesti, ali koji u toku služenja vojnog roka odluči da primi oružje, vojni rok nastavlja da služi po programu za vojnike koji nose oružje, čije trajanje ne može biti manje od 12 meseci (čl. 296. st. 3). Izuzetno, Predsednik republike može odlučiti da se vojnici otpuste sa služenja vojnog roka do 60 dana ranije, ako potrebe popune i borbene gotovosti vojske to omogućavaju (čl. 296, st. 4).

Prema odredbi člana 297. Zakona o Vojsci Jugoslavije, vojni rok u civilnoj službi služi se u vojnoprivrednim, zdravstvenim, opštim spasi-lačkim organizacijama, organizacijama za rehabilitaciju invalida i u dru-gim organizacijama i ustanovama koje se bave delatnošću od opšteg interesa (čl. 297. st. 1).

Organizacija, odnosno ustanova u kojoj se služi vojni rok u civilnoj službi dužna je da obezbedi besplatan smeštaj, ishranu, lična primanja u visini novčanih primanja vojnika i odgovorno lice za kontrolu rada i kontrolu služenja vojnog roka u civilnoj službi (čl. 297. st. 2).

Za vreme služenja vojnog roka u civilnoj službi vojnik je izjednačen u pogledu prava i obaveza sa vojnikom na služenju vojnog roka u Vojsci (čl. 297. st. 3).

Prema odredbi člana 298. Zakona o Vojsci Jugoslavije, regrut koji ne želi da služi vojni rok pod oružjem podnosi, u roku od 15 dana od dana prijema poziva za regrutaciju, pismeni zahtev nadležnom vojnoteritorijalnom organu, u kome navodi razloge zbog kojih ne želi da služi vojni rok pod oružjem, kao i na kojim poslovima u vojsci ili civilnoj službi želi da služi vojni rok.

Prema odredbi člana 299. Zakona o Vojsci Jugoslavije, nadležna regrutna komisija je dužna da odluku o zahtevu donese u roku od 60 dana (čl. 299. st. 1). Pri rešavanju zahteva, regrutna komisija može konsultovati socijalne radnike, pedagoge, predstavnike verskih zajednica i dr (čl. 299. st. 2).

Prema odredbi člana 300. Zakona o Vojsci Jugoslavije, protiv odluke regrutne komisije, podnosilac zahteva može podneti prigovor u roku od 15 dana od dana prijema odluke (čl. 300. st. 1).

Po ovom prigovoru rešava vojnoteritorijalni organ koji je drugostepeni organ vojnoteritorijalnom organu čija je komisija donela prvostepenu odluku (čl. 300. st. 2). Odluka ovog organa je konačna i protiv nje se ne može voditi upravni spor (čl. 300. st. 3).

VIII.

Ne ulazeći ovom prilikom u kritičku analizu sadržine zakonskih solucija o prigovoru savesti, a imajući u vidu samo proceduralne aspekte postupka ostvarivanja prava na prigovor savesti, može se zaključiti da se radi o posebnom vidu administrativne procedure, odnosno o posebnom upravnom postupku. Razlog tome je taj što se u postupku odlučivanja o prigovoru savesti rešava o nečijem pravu u konkretnom

pojedinačkom slučaju u smislu odredbe člana 1. Zakona o opštem upravnom postupku (1986).

S obzirom da su, proceduralno posmatrano, odredbe o postupku ostvarivanja prava na prigovor savesti koje predviđa Zakon o Vojsci Jugoslavije poseban modalitet upravnog postupka (jer se u konkretnom slučaju odlučuje o pravu nekog lica), mogu se izvršiti i odgovarajuća upoređivanja odredaba o postupku ostvarivanja prava na prigovor savesti koje predviđa Zakon o Vojsci Jugoslavije sa odgovarajućim odredbama Zakona o opštem upravnom postupku.

U tom smislu, od posebnog su značaja odredbe Zakona o opštem upravnom postupku o:

– posebnom upravnom postupku (odredba člana 2, kojom se propisuje da se pojedina pitanja postupka za određenu upravnu oblast mogu, ako je to neophodno za postupanje u toj upravnoj oblasti, posebnim zakonom urediti drukčije nego što su uređena ZUP-om);

– supsidijernoj primeni ZUP-a (odredba člana 3, kojom se propisuje da se u upravnim oblastima za koje je zakonom propisan poseban postupak postupa po odredbama tog zakona, dok se po odredbama ZUP-a postupa u svim pitanjima koja nisu uređena posebnim zakonom);

– o pravu na žalbu (odredba člana 11, kojom se propisuje da protiv rešenja donetog u prvom stepenu stranka ima pravo žalbe, s tim što se samo zakonom može propisati da u pojedinim upravnim stvarima žalba nije dopuštena, ako je na drugi način obezbeđena zaštita prava i zakonitosti);

– o rešenju (odredba člana 202, kojom se propisuje da organ nadležan za rešavanje donosi rešenje o stvari koja je predmet postupka na podlozi činjenica utvrđenih u postupku).

IX.

Uporednom analizom odredaba Zakona o Vojsci Jugoslavije koje regulišu postupak ostvarivanja ustavnog pravo na prigovor savesti, sa jedne, i odredaba Zakona o opštem upravnom postupku, sa druge strane, može se konstatovati da je ustavno pravo na prigovor savesti znatno suženo, jer u velikoj meri odstupa od redovnog upravnog postupka. Na ovo, između ostalog ukazuju i sledeće okolnosti:

a) Zakon o Vojsci Jugoslavije propisuje da regruti koji žele da se pozovu na prigovor savesti moraju u roku od 15 dana od dana prijema poziva za regrutaciju da podnesu pismeni zahtev (čl. 298).

Rok za isticanje zahteva u vezi sa prigovorom savesti je prekluzivan jer se u slučaju njegovog prekoračenja ovo pravo gubi. Suprotno tome, Zakon o opštem upravnom postupku počiva na principu da zainteresovana stranka svoje zahteve može isticati u bilo koje doba i bez obzira na rok.

Osim toga, ukoliko se jednom istake prigovor savesti, pa se zahtev ne usvoji, taj se zahtev više ne može isticati. Ovo je u suprotnosti sa načelom opšteg upravnog postupka da negativna rešenja ne stiči materijalnu pravnosnažnost.

S tim u vezi, interesantno je napomentuti da se povodom postupka koji je pred Ustavnim sudom Jugoslavije nedavno pokrenut radi ocene ustavnosti Zakona o Vojsci Jugoslavije u delu koji se odnosi na prigovor savesti, stalo na stanovište da lica koja su se prilikom stupanja na snagu Zakona o Vojsci Jugoslavije već nalazila na odsluženju vojnog roka, kao i vojni obveznici u rezervnom sastavu, nemaju pravo da se pozovu na prigovor savesti.

Ovaj stav Ustavnog suda stavlja u neravnopravan položaj one koji su odbili da učestvuju u ratnim sukobima u bivšoj Jugoslaviji u odnosu na one na koje se novi Zakon odnosi. Pravno, ovo ima za posledicu

da svi koji su odbili da učestvuju u ratnim sukobima ne mogu u postupku pred vojnim i drugim državnim organima da istaknu prigovor savesti.

Osim toga, ovakvo zakonsko rešenje znači da protiv ovih lica može biti podignuta optužnica zbog krivičnih dela protiv oružanih snaga (npr. odbijanje prijema i upotrebe oružja iz člana 202. KZ).

b) Zakon o Vojski Jugoslavije propisuje da je nadležna regrutna komisija dužna da odluku o zahtevu regruta donese u roku od 60 dana (čl. 299). Prema Zakonu o opštem upravnom postupku, međutim, o zahtevu stranke odlučuje nadležni organ u formi rešenja.

Nesklad između ova dva zakona proizilazi kako iz okolnosti da regrutna komisija ne može biti nadležni organ u smislu ZUP-a (već to mora biti vojni organ kome ta komisija pripada), tako i iz okolnosti da se o zahtevu regruta ne odlučuje rešenjem nadležnog vojnog organa, već odlukom regrutne komisije.

c) Zakon o Vojski Jugoslavije propisuje da protiv odluke regrutne komisije podnosilac zahteva može podneti prigovor u roku od 15 dana od dana prijema odluke.

O ovom prigovoru rešava vojnoteritorijalni organ koji je drugostepeni organ vojnoteritorijalnom organu čija je komisija donela prvostepenu odluku (čl. 300).

Suprotno tome, Zakon o opštem upravnom postupku kao redovno pravno sredstvo propisuje žalbu koja se podnosi drugostepenom organu. Po pravilu, prigovor se podnosi organu koji je prvobitno doneo odluku, s tim što se po odluci o prigovoru može izjaviti i žalba drugostepenom organu.

d) Konačno, Zakon o Vojski Jugoslavije propisuje da je odluka koju donese organ koji rešava po prigovoru konačna i da se protiv nje ne može voditi upravni spor (čl. 300).

Ova odredba Zakonu o Vojsci Jugoslavije, nije u skladu sa Zakonom o upravnim sporovima (1977), koji predviđa da se protiv rešenja donetih u upravnom postupku može podneti tužba za pokretanje upravnog spora. Isključujući upravni spor u vezi sa prigovorom savesti, Zakonom o Vojsci Jugoslavije praktično je isključena sudska zaštita koja je garantovana ustavom.

X.

Imajući u vidu ono što je izneto u vezi sa prigovorom savesti i upravnim postupkom može se konstatovati sledeće:

Kao razloge za odbijanje služenja vojnog roka pod oružjem, Zakon o Vojsci Jugoslavije navodi: a) verski razloge, b) druge razloge savesti ili c) želja da se služi u civilnoj službi.

Međutim, u ovim slučajevima vojni rok traje 24 meseca (u odnosu na 12 meseci koliko traje vojni rok pod oružjem).

Kao institucije u kojima se vojni rok služi u civilnoj službi Zakon o Vojsci Jugoslavije navodi:

- a) vojnoprivredne,
- b) zdravstvene,
- c) opšte spasilačke organizacije,
- d) organizacije za rehabilitaciju invalida i
- e) druge organizacije i ustanove koje se bave delatnošću od opšteg interesa.

Regrut koji ne želi da služi vojni rok pod oružjem, prema Zakonu o Vojsci Jugoslavije može, u roku od 15 dana od dana prijema poziva za regrutaciju, podneti pismeni zahtev nadležnoj regrutnoj komisiji u kome navodi razloge zbog kojih ne želi da služi vojni rok pod oružjem.

O zahtevu regruta odlučuje regrutna komisija u roku od 60 dana, s tim što pri rešavanju zahteva, može (ali i ne mora) konsultovati socijalne radnike, pedagoge, predstavnike verskih zajednica i dr.

Protiv odluke regrutne komisije dozvoljen je prigovor. Prigovor se podnosi u roku od 15 dana, od dana prijema odluke, drugostepenom vojnoteritorijalnom organu (u odnosu na organ čija je komisija donela odluku). Odluka drugostepenog vojnoteritorijalnog organa je konačna i protiv nje se ne može voditi upravni spor.

Analizom navedenih odredbi Zakona o Vojsci Jugoslavije u vezi sa postupkom ostvarivanja prava na prigovor savesti može se zaključiti sledeće:

a) Zakon o Vojsci Jugoslavije propisuje posebnu proceduru ostvarivanja prava na prigovor savesti.

b) Procedura ostvarivanja prava na prigovor savesti po svojoj pravnoj prirodi je administrativna procedura koja je u načelu regulisana Zakonom o opštem upravnom postupku.

c) U vezi sa postupkom ostvarivanja prava na prigovor savesti Zakon o Vojsci Jugoslavije u svim značajnim pitanjima bitno odstupa od odredaba Zakona o opštem upravnom postupku, a posebno u pogledu:

1) uvođenja prekluzivnog roka za podnošenja zahteva za ostvarivanje prava na prigovor savesti,

2) propisivanja da o zahtevu odlučuje regrutna komisija umesto nadležnog vojnog organa,

3) isključivanja prava na žalbu protiv odluke regrutne komisije i propisivanja prigovora kao pravnog sredstva,

4) određivanja odluke (umesto rešenja) kao forme akta povodom odlučivanja o zahtevu za ostvarivanje prava na prigovor savesti,

5) isključivanja prava da se po odbijenom prigovoru, zainteresovano lice ponovo obrati sa zahtevom za uvažavanje prigovora savesti i

6) isključivanja redovna sudska zaštita u upravnom sporu, a da pri tome nije predviđena druga sudska zaštita.

Polazeći od navednog, kao opšti zaključak može se konstatovati da zakonsko regulisanje prigovora savesti predviđeno Zakonom o Vojsci Jugoslavij u sadržinskom smislu nije u skladu sa pravom na prigovor savesti zagaranovanim saveznim Ustavom i ratifikovanim međunarodnim ugovorima, dok je u procesnom smislu postupak ostvarivanja prava na prigovor savesti bitno odstupa od opštih načela i duha Zakona o opštem upravnom postupku.